

Inhoudsopgave

Voorwoord door Jo Hermanns	9
Wegwijzer	11
<i>Deel 1. Seksualiteit als onderdeel van de ontwikkeling</i>	<i>13</i>
1. Kinderen en seksualiteit	15
1.1 Wat is seksualiteit bij kinderen?	15
1.1.1 Een seksuele identiteit	16
1.2 Kinderen en seksualiteit in historisch perspectief	17
1.2.1 Voorlichtings- en opvoedingsadviezen	23
1.3 Kinderen en seksualiteit in ontwikkelingsperspectief	25
1.4 Competenties tijdens de seksuele ontwikkeling	26
2. De seksuele ontwikkeling in fasen	29
2.1 Onderzoek naar kinderen en seksualiteit	30
2.2 De seksuele ontwikkeling van baby's	31
2.3 De seksuele ontwikkeling van peuters	34
2.4 De seksuele ontwikkeling van kleuters	37
2.5 De seksuele ontwikkeling van zes- tot tienjarigen	39
2.6 De seksuele ontwikkeling van tien- tot dertien- jarigen	42
2.7 Verschillen tussen meisjes en jongens	45
2.8 Zorgen over seksueel gedrag	47
2.9 Informatie over seksueel misbruik	48
2.9.1 De Ondergoedregel	49

<i>Deel 2. Seksuele opvoeding</i>	<i>51</i>
3. Het belang van pedagogische begeleiding	53
3.1 Wat is seksuele opvoeding?	53
3.1.1 Waarom seksuele opvoeding?	54
3.2 Ouders en seksuele opvoeding	55
3.3 Professionals en seksuele opvoeding	56
3.4 Wat voor type seksuele opvoeder ben jij?	57
3.4.1 Mythes over seksuele opvoeding	60
3.5 Wat bied je kinderen?	62
3.6 Welke competenties vraagt dit van professionals?	63
4. Seksuele opvoeding in de praktijk	67
4.1 Pedagogische begeleiding in groepen	67
4.2 Uitgangspunten bij een methodiek seksuele opvoeding	68
4.2.1 Een autoritatieve opvoedingsstijl	69
4.2.2 Opvoeden volgens de Gordonmethode	70
4.3 Reageren op seksueel getint gedrag van kinderen	73
4.3.1 Een stappenplan om te reageren op seksueel gedrag van kinderen	74
4.3.2 Afspraken met kinderen	74
4.3.3 Kinderen begeleiden bij internet	75
5. Praten over seksualiteit	79
5.1 Praten met kinderen	79
5.1.1 Uitgangspunten voor een gesprek over seksualiteit	81
5.1.2 Benoemen van geslachtsdelen	84
5.2 Wat vertel je op welke leeftijd?	85
5.3 Praten met collega's	88
5.4 Praten met ouders	90
5.4.1 Omgaan met verschillen	93
5.4.2 Ouders en mannelijke professionals	95
5.4.3 Ouderavonden	97

6. De ontwikkeling van pedagogisch beleid	99
6.1 Wat biedt pedagogisch beleid?	99
6.1.1 Basisdoelen kinderopvang	101
6.1.2 Kerndoelen basisonderwijs	102
6.2 Hoe ontwikkel je pedagogisch beleid?	103
6.2.1 Hoe werk je samen aan pedagogisch beleid?	105
6.3 Implementatie	106
Noten	109
Literatuur	111
(Prenten-)boeken voor kinderen	114
Voor kinderen tot vier jaar	114
Voor kinderen van vier tot acht jaar	114
Voor kinderen van acht tot twaalf jaar	115
Websites voor meer informatie:	115
Woord van dank	117
Over de auteur	119
Bijlagen	121
Bijlage A. Voorbeeld pedagogisch beleid	123
Bijlage B. Opdrachten voor teamoverleg	129
Bijlage C. Opdrachten voor overleg met ouders	131
Bijlage D. Antwoord op ‘Wat is opgesteld zijn?’	133